

Dufek Michálková, Radka

Tetování katolických žen na území Bosny a Hercegoviny

Porta Balkanica. 2024, vol. 15, iss. 1-2, pp. [61]-67

ISSN 1804-2449 (print); ISSN 2570-5946 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81521>

Access Date: 10. 03. 2025

Version: 20250220

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZE STUDENTSKÉHO PERA: TETOVÁNÍ KATOLICKÝCH ŽEN NA ÚZEMÍ BOSNY A HERCEGOVINY

Radka Dufek Michálková

Tetování samo o sobě není jen symbol na kůži, je to viditelná manifestace vnitřního světa člověka. Nevyslovená skutečnost, kterou nositel ukazuje to nejniternější, aniž by vyřkl jediné slovo. Pomalu vymírající obyčej tradičního tetování mezi bosensko-hercegovskými katolickými ženami zažívá v posledních letech svou renesanci. Významnou roli v tomto procesu hrají digitální média.

S tradičním katolickým tetováním jsem se poprvé setkala při studiu dialektologie na ostrově Cres před třemi lety u 25leté dívky z Bosny. Měla tetované obě ruce. Její tetování vzbudilo moji pozornost a při svém dalším studiu tohoto fenoménu jsem zjistila, že jde o tradici, která byla praktikována

i blízko mého bydliště v Dalmatském Záhoří v dnešním Chorvatsku. Dnes se v Dalmatském Záhoří již s žijícími tetovanými katolickými ženami nesetkáme. Tradice v této oblasti zcela vymizela, nicméně podle zadarského etnologa Jadrana Kaleho se katolické tetování dostalo do Dalmatského Záhoří během velkého přesunu obyvatel v době válek druhé poloviny 17. století. V průběhu studia problematiky tradičního tetování, přesněji na jaře roku 2023, jsem se rozhodla pro aplikaci vlastního tradičního tetování. Mé tetování vyjadřuje hlubokou úctu a respekt k chorvatské komunitě, která mě přijala mezi sebe. Je výrazem poděkování za veškerou pomoc a podporu nejen při studiu, ale

1. Kniha
Znamen na
kůži, Vesna
Haluga,
foto: autorka

1. Kniha
Simbolo,
Vesna
Haluga,
foto: autorka

3. Kresba tetované ženy z doliny Lašva, zdroj: Truhelka (1896), foto: autorka

především v běžném životě. Je výrazem úcty ke všem ženám z mojí komunity, které se starají o moji rodinu, když to nemohu dělat já.

V době osmanské říše tetování sloužilo katolickým ženám jako ochrana proti násilné islamizaci. V centrální Bosně se s živými nositelkami tradičního tetování, prováděného původní starou metodou, můžeme setkat i dnes v oblasti kolem řeky Rama. Poslední stále žijící žena byla původní metodou, dle provedených terénních výzkumů, tetována v 80. letech 20. století. Ochranná funkce činí bosensko-hercegovské tetování netypickým ve světovém měřítku.

Pro pochopení podstaty tradičního tetování katolických žen v centrální Bosně je nutné znát historický kontext. Dnešní státní útvar nazývaný Bosna a Hercegovina spadl v minulosti více než čtyři století mocensky pod Osmanskou říši (1463 – 1878). Osmanská společnost se dělila podle sekulárního práva na dvě základní sociální třídy. První z nich byla privilegovaná třída tvořená panovníkem, jeho rodinou, příslušníky státní administrativy, duchovenstvem a vojenskou vrstvou. Druhou sociální třídou byli všichni sultánovi muslimští

a nemuslimští poddaní (zemědělci, pastevci, rolníci, obchodníci). Privilegovaná vrstva byla zproštěna placení daní. Panovníkovou povinností bylo ukládat poddaným adekvátní daňovou zátěž a zajistit jim spravedlivé zacházení (Budilová 2012: 21).

I když byla Osmanská říše označována jako nábožensky tolerantní stát, v praxi měl islám vedoucí postavení. Ostatní náboženské konfese byly tolerovány, rozdílné bylo již zmíněné zdanění a některé aspekty každodenního života. Ne-muslim nemohl jet na koni v přítomnosti muslima, nemohl nosit zbraň, regulováno bylo i oblékání. Muslimové pod hrozbou smrti svou konfesi měnit nesměli, naopak ne-muslimové mohli k islámu konvertovat dobrovolně, nebo k tomu byli nuceni násilnou formou konverze tzv. devširme.

Tato specifická daň byla sofistickým systémem rekrutování otroků pro služby v sultánově paláci. Otroci byli získáváni buď jako váleční zajatci nebo odvedenci z venkovských křesťanských rodin z Osmany ovládaného území. Tato daň byla z pohledu islámského práva nelegální, přesto se stala především ve 14. – 16. století hlavním zdrojem pracovní síly pro sultánův palác. Násilně odvedení do Istanbulu byli převychováni. Ti nejlepší se stali příslušníky elitní sultánovi gardy janičářů (Budilová 2012: 24). Často zastávali posty vezírů a velkovezírů. Tyto společenské tituly zajišťovaly nositeli nadstandartní společenské i ekonomické postavení, ale nebyly dědičně přenositelné. Systém se tímto krokem snažil eliminovat vznik silných rodinných frakcí, které by mohly usilovat o sultánovu moc. Bosna a Hercegovina čelila osmanské nadvládě intenzivně a dlouhou dobu.

Tetování na Balkáně má své kořeny v hluboké minulosti. Předpokládá se, že je pozůstatkem ilyrských dob. Nejdříve nemělo náboženský charakter, ten získalo až s příchodem Osmanů (Jukić 2013: 197). Katolickým ženám byly v útlém věku na viditelných místech, především na ruce, tetovány symboly kříže. Motiv kříže je přítomen ve více než 90 % tetovaných symbolů (Haluga 2023: 54).

V dobách nejsilnější osmanské represe byly symboly tetovány ženám na čelo, aby byly jasně viditelné. Ženy, které na sobě nosi-

4. Postup tetování, zdroj: Haluga (2023) Znamen na kóži, foto: autorka

ly symbol křesťanského boha, byly z pohledu islámu, který nezobrazuje boží podobu ani boží symboly, bez hodnoty.

V místní kultuře bylo tetování označováno slovy bocanje nebo sicanje. Tetování se provádělo v době významných svátků především na Ivandan – svátek sv. Jana Křtitele 24. června podle juliánského kalendáře a jeho realizaci měla na starosti většinou starší zkušená žena (Truhelka 1896: 243-244). Tetovalo se směsí medu, uhlí a mléka. Na ruku dívky byl směsí pomocí tupé strany jehly nakreslen obraz určený k tetování. Ostrou hranou stejné jehly byla barvicí směs vpichována do kůže (Haluga 2023: 50-51).

První ohlasy v odborné literatuře na téma tetování katolických žen v Bosně a Hercegovině a obecně na Balkáně pochází z konce 19. století. Jako první zdokumentoval svůj výzkum rakouský lékař Leopold Glück, který nějaký čas v Bosně a Hercegovině sám žil. Ve své práci *Die Tätowierung der Haut bei den Katholiken Bosniens und der Hercegovina* přináší první přehled včetně stručné obrazové dokumentace (Glück 1894).

Na jeho práci navazuje Ćiro Truhelka, chorvatský archeolog a historik. Věnoval se studiu starých kultur na území Bosny a Hercegoviny. Truhelkova práce je z dnešního pohledu velice cenná, přínosná a čtivá. Přináší základní údaje pro další badatele. Truhelka ve své práci přinesl ucelený přehled tetovaných motivů (Truhelka 1896: 248–256). Podrobně popisuje, na kterých částech ženského těla se jednotlivé motivy nejčastěji nachází. Dále konstatuje, že tetování mezi ženami je čistě katolickou záležitostí, kterou příslušníci ostatních konfesí, muslimové a pravoslavní, vidí jako ostudnou (Truhelka 1896: 243). Truhelka se domnívá, že samotný zvyk tetování pochází z pohanských slovanských dob, což dokazuje nejen provázaností s kalendářem a svátky, při kterých se tetování aplikovalo, ale i skutečností, že místní katolická církev a její představení se nikterak o tetování žen nezajímají. Není součástí liturgie ani není nijak zásadně postihováno, nebo pronásledováno (Truhelka 1896: 244).

Mimo hranice Bosny a Hercegoviny tematizovala tradiční ženské tetování anglická

5. Motivy tetování, zdroj: Haluga (2023) Znamen na koži, foto: autorka

balkanoložka Mary E. Durham. Na dřívější výzkum navazuje Vesna Haluga – profesorka a bývalá diplomatka, která působí na univerzitě v chorvatské Koprivnici. Po několikaletém výzkumu vydala v roce 2023 v Záhřebu, v nakladatelství Dominović, knihu *Znamen na koži*. Její kniha byla přeložena do několika jazyků včetně angličtiny a italského.

Vesna Haluga, která zastávala v minulosti post konzula Chorvatské republiky v maďarském Pécsi, se snaží svým výzkumem popularizovat problematiku tetování katolických žen v Bosně a Hercegovině natolik, aby této tradici pomohla na seznam nehmotného kulturního dědictví UNESCO. Její výzkum probíhal v oblasti centrální Bosny kolem řeky Rama v posledních několika letech. Haluga věnuje pozornost komunikačnímu aspektu tradičního tetování. Zkoumala povědomí o tradičním tetování katolických žen v Bosně a Hercegovině v chorvatské soudobé společnosti a došla k překvapivému závěru. Ačkoliv je tradiční ženské tetování součástí chorvatské, resp. bosensko-hercegovské katolické kultury a je pro svou ochrannou funkci unikátním fenoménem, povědomí

o něm v chorvatské, resp. bosensko-hercegovské společnosti není velké. Ke stejnému závěru jako Vesna Haluga dospěla o 10 let dříve Milena Jukić, která v roce 2013 věnovala tématu tetování katolických žen v Bosně a Hercegovině svou závěrečnou diplomovou práci. Jako hlavní motiv svého zájmu o téma uvádí snahu rozšířit povědomí a znalost o tomto fenoménu mezi chorvatskou a bosensko-hercegovskou veřejností (Jukić 2013:198).

Mgr. Radka Dufek Michálková (nar. 1984)

V roce 2011 resp. 2013 absolvovala mezioborová studia na fakultě Humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. V profesní praxi se věnuje řízení lidských zdrojů, vzdělávání dospělých a mezinárodnímu obchodu. V současnosti je posluchačkou FF Masarykovy univerzity v Brně v programu Jihoslovanská a Balkánská studia, se specializací Chorvatský jazyk a literatura. Se zájmem se věnuje studiu balkánských jazyků, etnik a zvyků. Zajímá se o postavení žen v balkánské společnosti a kultuře. Střídavě žije v Brně a nedaleko Zadaru.

Haluga se na vzorku 310 respondentů snažila zjistit, jaké je povědomí o tématu tetování katolických žen v Bosně a Hercegovině. Pro svůj výzkum zvolila takové respondenty, u nichž se znalost historických souvislostí mohla jevit jako pravděpodobná. Vzorek zahrnoval 238 (76,8 %) žen a 72 (23,2 %) mužů, a tři věkové kategorie. První věková kategorie od 26 – 35 let zahrnovala 74 respondentů. Druhá věková kategorie 36–45 let zahrnovala 97 respondentů a třetí věková kategorie 46–55 let zahrnovala 74 respondentů. Ostatní respondenti byli jiného věkového zařazení mimo hlavní kategorie. Většina dotazovaných 239 žila ve městě, zbytek dotazovaných na venkově. Největší skupina dotazovaných 172 měla zakončené vysokoškolské vzdělání, 86 střední školu, 52 bylo držitelem doktorátu a ve vzorku nebyla jediná osoba pouze se základním vzděláním. Haluga předpokládala, že znalost nehmotného kulturního dědictví by měla být nejvyšší

6. Eva Balažin, zdroj: <https://www.facebook.com/CroatianTattoos/>

právě mezi vzdělanými lidmi. Tento předpoklad však její výzkum nepotvrdil. Celkem 64,8 % dotazovaných o tradičním tetování katolických žen v Bosně a Hercegovině nemělo povědomí (Haluga 2020: 148-150).

Dalším fenoménem, kterému se Haluga věnuje, je proměna funkce tradičního ženského tetování. Z původní pohanské tradice zdobení těla se tetování symbolů kříže stalo účinnou formou ochrany v době osmanské nadvlády. S odchodem Osmanů z Bosny a Hercegoviny dochází k proměně této funkce a tetování slouží jako prostředek pro udržení obyčeje samotného. Postupně se tetování stává prostředkem vyjádření kultury, tradice a identity (Haluga 2020: 145-146). Během Třetího Jugoslávie svou funkci opět mění. Stává se způsobem, jak vyjádřit příslušnost k chorvatskému národu. Vyjadřování etnicity bylo však v té době nežádoucí s ohledem na Těm budovaný koncept Jugoslávce. Ženám byly během tohoto období symboly tetovány častěji na hrud', aby mohly být zakryty oděvem.

Jednou ze současných, aktivních a nejznámějších propagátorek tradičního tetování v zahraničí i na domácí půdě je umělkyně Marina Mesar zvaná OKO. Umělkyně, která se narodila v roce 1985 v Záhřebu, je známá svými uměleckými instalacemi. Mnohé z nich jsou součástí světových sbírek. Pravidelně vystavuje svoji tvorbu v prestižních galeriích a muzeích po celém světě. Její nástěnné dílo „Equilibrium“ je součástí stálé umělecké sbírky sídla Evropské centrální banky ve Frankfurtu. Marina Mesar je hrdou nositelkou několika tradičních motivů katolického ženského tetování. Při svých rozhovorech pro chorvatská i zahraniční média často hovoří o motivech, které zdobí její tělo.

K popularizaci tradičního ženského tetování dnes přispívají digitální média. Sociální sítě jako Facebook a Instagram slouží mladým lidem jako prostor pro sdílení kulturního dědictví. Pod značkou CroatianTattoos je možné na webu etsy.com zakoupit vzory tradičního tetování v semi-permanentní podobě. Za projektem prodeje nepermanentního tradičního tetování stojí mladá umělkyně a propagátorka tradičního tetování Eva Balažin. Svou myšlenku propaguje i prostřednictvím Facebooku. Na jejích stránkách je možné získat cenné informace z historie tetování

katolických žen v Bosně a Hercegovině (<https://www.facebook.com/CroatianTattoos>). Tetované ženy z katolických rodin na jejich stránkách sdílí svoje osobní příběhy i příběhy svých matek a babiček.

V prostoru sociálních sítí je v poslední době možné sledovat nárůst profesionálních tetovacích studií jak v Chorvatsku, tak v Bosně a Hercegovině, která se specializují na tradiční motivy tetování.

Problematika tetování katolických žen v Bosně a Hercegovině je součástí chorvatského, resp. bosensko-hercegovského kulturního nehmotného dědictví. Jde o fenomén, který je hoděn zvláštní pozorností, propagace a osvěty. V historii převážně ženský zvyk v dnešní moderní době přejímají častokrát i muži. Mladí lidé následují odkaz předávaný stáletí. Vyjadřují tím svoji příslušnost k etnicitě, komunitě, rodině, kraji nebo zemi. Stávají se součástí kulturního koloběhu, který díky nim nevyumře s poslední tradičně tetovanou ženou z centrální Bosny.

7. Tradiční tetování tetováno v roce 2023 soudobou technologií, foto: autorka

POUŽITÁ LITERATURA

BUDILOVÁ, L. (2012) Náboženství, sociální třída a rozvoj nacionalismu na Balkáně, In: *Balkán a nacionalismus : labyrintem nacionální ideologie*, Brno:Porta Balkanica, 17-36.

GLÜCK, L. (1894) Die Tätowirung der Haut bei den Katholiken Bosniens und der Hercegovina, *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegovina* (2), 455-462.

HALUGA, V. (2020) *Istraživanje suvremene percepcije tradicijske tetováže na primjeru tetovaža žena katolkinja iz Bosne i Hercegovine*, Varaždin/Koprivnica: Sveučilište Sjever.

HALUGA, V. (2023) *Znamen na koži*. Zagreb: Dominović.

JUKIĆ, M. (2013) *Tradicionalno tetoviranje Hrvata u Bosni i Hercegovini - bocanje kao način zaštite od Osmanlija*, Zagreb: Sveučilište Zagreb. Bakalářská práce.

KUPIREŠIĆ, B. (2001) *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*. Beograd: Čigora štampa.

TRUHELKA, Ć. (1896) *Tetoviranje katolika u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo.

INTERNETOVÉ ZDROJE

MESAR, M. (2020) Nastavljamo borbu za prava žena. In: Portal Novosti, 20.5.2020 Dostupné z: <https://www.portalnovosti.com/marina-mesar-oko-nastavljamo-borbu-za-prava-zena>

Hrvatska enciklopedija, 20.5.2024 Dostupné online z:

<https://www.enciklopedija.hr/clanak/devsirme>

<https://www.enciklopedija.hr/Abecedarij?q=sicanje>

Maškovića han, 20.5.2024 dostupné online z: <https://www.maskovicahan.hr/en/about-us/history>

SUMMARY & KEYWORDS

Tattooing Practices Among Catholic Women in Bosnia and Herzegovina

This article focuses on the issue of traditional tattooing among Catholic women in Bosnia and Herzegovina. It describes the historical contexts that led to the proliferation of this cultural phenomenon, particularly in central Bosnia around the Rama River. It summarizes the key scholarly works that have been published on the topic and considers the latest research conducted by Vesna Haluga, who deviates from the ethnological-scientific approach and explores the communicative dimension of traditional tattooing. The article also highlights the contemporary promotion of traditional tattooing through social media by young advocates, often from artistic circles.

► Tattoo, Catholic Tattoo, Bosnia and Herzegovina, Croatian Traditional Tattoo, Vesna Haluga

Článek se zaměřuje na problematiku tradičního tetování katolických žen v Bosně a Hercegovině. Popisuje historické souvislosti, které vedly k rozšíření tohoto kulturního fenoménu v centrální Bosně kolem řeky Rama. Shrnuje zásadní vědecké práce, které byli v minulosti k tématu vydány a zohledňuje i poslední výzkum provedený Vesnou Halugou, která upouští od etnologicko-vědeckého přístupu a zkoumá komunikační rovinu tradičního tetování. Článek poukazuje i na soudobou propagaci tradičního tetování pomocí sociálních sítí, kterou se zabývají propagátoři z mladé generace, často z uměleckých kruhů.

► tetování, tetování katolických žen, Bosna a Hercegovina, chorvatské tradiční tetování, Vesna Haluga